

Tilburg University

Zastita zrtava kriminaliteta pravnim sredstvima

Groenhuijsen, Marc

Published in:
Temida

DOI:
[10.2298/TEM1501003G](https://doi.org/10.2298/TEM1501003G)

Publication date:
2015

Document Version
Other version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Groenhuijsen, M. (2015). Zastita zrtava kriminaliteta pravnim sredstvima: Medunarodno I evropsko pravo I politika. *Temida*, 18(1), 3-29. <https://doi.org/10.2298/TEM1501003G>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/281876286>

Protection of crime victims by legal means: International and European law and policy

Article in *Temida* · January 2015

DOI: 10.2298/TEM1501003G

CITATIONS

0

READS

26

1 author:

Marc Groenhuijsen

Tilburg University

6 PUBLICATIONS 4 CITATIONS

SEE PROFILE

Zaštita žrtava kriminaliteta pravnim sredstvima: međunarodno i evropsko pravo i politika¹

MARC GROENHUIJSEN*

Rad se bavi razvojem međunarodne i evropske politike vezane za žrtve kriminaliteta. Počinje prikazom Deklaracije UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći iz 1985. godine. U radu se ističe da je, uprkos ozbiljnim naporima UN da promovišu standarde i norme Deklaracije, usaglašenost zakonodavstva i prakse država članica sa njenim odredbama još uvek nezadovoljavajuća. Sličan trend je uočen i na regionalnom nivou u Evropi. Evropska unija je 2001. godine usvojila Okvirnu odluku (pravno obavezujući instrument) o minimalnim pravima žrtava kriminaliteta u krivičnopravnom sistemu. Evaluacije sprovedene 2004. i 2009. godine pokazale su da nijedna zemlja članica nije u potpunosti usaglasila svoje zakonodavstvo sa njenim sadržajem. Ovaj dokument je zamenjen novim – Direktivom EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta. To je jači instrument od Okvirne odluke i uključuje zahtevnije standarde. Ali, njena implementacija mora da bude pod nadzorom. U radu se ukazuje na to da je nedostatak usaglašenosti nacionalnih zakonodavstava sa normama relevantnih dokumenata obično praćen usvajanjem jačeg pravnog dokumenta, koji sadrži još ambicioznija prava za žrtve kriminaliteta. Da li je to produktivniji pristup pod znakom je pitanja. Diskutabilno je da li je tzv. „tvrdo pravo“ (hard

¹ Rad predstavlja prevod rada koji je objavljen na engleskom jeziku u International Review of Victimology: Groenhuisen, M. S. (2014) The Development of International Policy in Relation to Victims of Crime. *International Review of Victimology*, 20(1), str. 31-48, a koji je autor prezentovao na V godišnjoj konferenciji Viktimološkog društva Srbije „Zaštita žrtava: međunarodno pravo, nacionalna zakonodavstva i praksa“, Beograd, 27. i 28. novembar 2014. godine. Rad prevela mr Ljiljana Stevković.

* Dr Marc Groenhuisen je redovni profesor Odeljenja za krivično pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta Tilburg (Holandija), direktor Međunarodnog instituta za viktimologiju u Tilburgu i predsednik Svetskog viktimološkog društva. E-mail: M.S.Groenhuisen@uvt.nl.

law) uvek efikasnije od tzv. „mekog prava“ (soft law). Najnovija generacija povećanih prava stvara rizik od „zasićenosti žrtvama“ na strani dela zvaničnika, koji su odgovorni za funkcionisanje krivičnog pravnog sistema.

Ključne reči: međunarodna i evropska politika o žrtvama, Deklaracija UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći, prava za žrtve kriminaliteta.

Uvod

To su bili dani. Tokom ranih 1980-ih, nekolicina pionira u viktimologiji i zagovaranju za prava žrtava preuzela je inicijativu da se Ujedinjene nacije (UN) uključe u bavljenje pitanjima žrtava kriminaliteta. Ono što je usledilo bila je izvanredno uspešna priča. Zagovornici prava žrtava sproveli su dobro organizovanu kampanju i bili su u stanju da ubede kreatore nacionalnih politika i zakonodavce da je vreme za promene. Prvenstveno su bili usmereni na reformu krivičnog pravnog sistema, i to u ime žrtava kriminaliteta. U izuzetno kratkom vremenskom periodu stekli su masovnu podršku za svoje ideje, što je dovelo do toga da Generalna skupština UN jednoglasno usvoji Deklaraciju o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći (u nastavku: Deklaracija UN).²

Naravno, Deklaracija UN odražava duh vremena u kome je nastala. Nije slučajno da je u toku iste 1985. godine, Savet Evrope – nadnacionalna organizacija osnovana prvenstveno da bi promovisala ljudska prava – usvojio Preporuku br. R(85)11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka.³ Sadržaj ova dva međunarodna instrumenta pokazuje značajno preklapanje. Ovo nije prikladno mesto za opsežniju diskusiju o političkim i socijalnim uslovima koji su pogodovali donošenju ovih pravnih dokumenata. Dovoljno je reći da je tzv. ženski pokret imao značajnu ulogu; pojedini posebno nasilni teroristički napadi inspirisali su neke države da preduzmu korake u pravcu zaštite žrtava; i, opšti trend povećanja individualizma u društvu – sa građanima koji insistiraju na ličnim pravima – doprineo je da vladini zvaničnici budu otvoreniji za novo predložene reforme. Sa ove distance, moglo bi se reći da fenomen globalizacije – *avant-la-lettre* – predstavlja savršen pandan za novu viziju kako pravni položaj žrtava kriminaliteta treba da izgleda (Letschert, van Dijk, 2011).

² A/res/40/34 od 29. novembra 1985. godine. Više o istorijatu Deklaracije videti u: Kirchhoff, 2009.

³ Preporuku je usvojio Komitet ministara 28. juna 1985. godine. Više o tome videti u: Reeves, 2009.

Sa jedne strane, Deklaracija UN je veoma važan dokument, a sa druge, to je bio samo jedan od prvih primera međunarodnih odluka u oblasti našeg interesovanja. Deklaracija UN se često naziva "Magna Carta" prava žrtava. Ovaj najviši izraz priznanja je opravdan iz više razloga. Prvo, Deklaracija je poslužila kao primer za različite regionalne političke entitete da slede ovaj pristup. Takođe, pojedini nacionalni zakonodavci su reformisali svoj krivično-pravni sistem direktno se pozivajući na standarde koje je postavila Deklaracija.⁴ Na neki način, to je bio samo početak. Kasnije, inicijative UN su bile usmerene na posebno osetljive kategorije žrtava. To je dovelo do debate da li – ili u kojim situacijama – su potrebni jači pravni instrumenti, kao što je Konvencija. U drugim oblastima akcenat nije bio na posebnim grupama žrtava, ali jeste na konkretnim temama. Primer za to je nadoknada štete od strane države. Tokom istog perioda, više pažnje je poklanjano slučajevima masovnih viktimizacija, koje su često posledica oružanih sukoba između zemalja ili nasilnih previranja unutar granica jedne države. Najistaknutiji primeri odgovora na ovakvu vrstu stradanja bili su osnivanje Međunarodnih *ad hoc* krivičnih tribunala (ICTY i ICTR)⁵ i kasnije, Međunarodnog krivičnog suda.

Ovakav razvoj je doveo do niza novih pitanja, koja su mogla biti ispitana samo naučnim istraživanjima u oblasti viktimologije. Ubrzo je postalo jasno da utvrđivanje međunarodnih standarda, koji regulišu položaj žrtava u krivičnom pravu i krivičnom postupku, ne znači automatski stvarnu promenu u praksi za ljude na koje se ovi standardi odnose. Pokrenuto je pitanje usklađenosti. Pod kojim uslovima međunarodni protokoli mogu biti efikasni? Da li status pravnog instrumenta stvarno dovodi do promene? Da li je takozvano „tvrdo pravo“ (*hard law*) po definiciji više korisno za žrtve kriminaliteta nego „meko pravo“ (*soft law*)? Zašto su mnoge države tako lako prihvatile nove zahteve međunarodne zajednice, kada je od samog početka bilo očigledno da neće biti u mogućnosti da ih u potpunosti ispoštuju? Koliko je izvodljivo baviti se pravom na pristup pravdi i pravom na naknadu štete u situacijama u kojima je hiljade ljudi viktimizirano? Šta bi, u tom smislu, trebalo da bude buduća uloga tradicionalnog krivičnogpravnog sistema? Da li će nove (ili revidirane drevne) prakse, poput medijacije i restorativne pravde, imati primat kao nove i alternativne paradigme krivičnog pravosuđa?

⁴ Primer je Indija (Chockalingam, 2005).

⁵ Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for ex-Yugoslavia) i Međunarodni krivični tribunal za Ruandu (International Criminal Tribunal for Rwanda).

Ova pitanja se analiziraju u radu. Podrazumeva se da nije moguće svako pitanje detaljno analizirati. To bi zahtevalo novi priručnik iz viktimologije. Ipak, čini se mogućim kratko se osvrnuti na ove teme, na koristan, sistematičan način. Osnovna svrha ovog rada je da stavi do znanja da smo mi – viktimološka zajednica – otišli dalje od faze zalaganja za žrtve. Naša preporuka je da se realizuje više istraživanja nego pre par decenija (Schneider, 2001). Ipak, imamo još mnogo toga da uradimo. Ovaj rad ima za cilj da predstavi neke ubedljive dokaze koji podržavaju ove akademske tvrdnje.

Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći i koraci koji su usledili

U uvodnom delu rada izričito je navedeno da je bilo potrebno relativno malo truda da se Deklaracija UN usvoji. Ova izjava se mora malo izmeniti. Naime, postojao je jedan problem koji je podelio neke države članice, odnosno neke grupe zemalja. Razvijene zemlje su želele da Deklaracija UN bude isključivo ograničena na žrtve kriminaliteta. Za razliku od toga, mnogi predstavnici zemalja u razvoju isticali su žrtve zloupotrebe moći (posebno pod pritiskom problema u „trećem svetu“) i insistirali da im se dodele ista prava kao žrtvama kriminaliteta. Na kraju, spor je rešen proširivanjem Deklaracije UN na obe kategorije žrtava, s tim što se žrtvama kriminaliteta garantuje znatno veći broj prava i više specifičnih prava nego žrtvama zloupotrebe moći.

Ne može se sagledati suština Deklaracije UN bez navođenja osnovnih prava žrtava kriminaliteta (koja su u Deklaraciji UN predstavljena kao „principi“). Prema UN, žrtve imaju sledeća prava:

- pravo da budu tretirane s poštovanjem i uvažavanjem
- pravo na informacije
- pravo da iznesu svoje mišljenje i da ono bude razmotreno
- pravo na odgovarajuću pomoć tokom sudskog postupka
- pravo na zaštitu privatnosti i fizičku bezbednost tokom sudskog postupka⁶
- pravo na obezbeđivanje mehanizama za neformalno rešavanje sukoba (uključujući medijaciju)

⁶ Mora se napomenuti da su pravo na zaštitu privatnosti i zaštitu fizičke bezbednosti, gotovo bez izuzetka, pomenuti u istom članu ili odredbi. Ovo je više nego iznenađujuće, jer oba prava zastupaju potpuno različite interese i postavljaju potpuno drugačije zahteve pred državne organe odgovorne za zaštitu ovih prava.

- pravo na socijalnu/društvenu pomoć
- pravo na naknadu štete od strane države.⁷

Prava žrtava zloupotrebe moći je mnogo teže sumirati. Razlog je ograničen broj tih prava (čl. 19-21) i mnogo terminoloških nejasnoća. Prema članu 19 države treba da razmotre uključivanje u nacionalno zakonodavstvo normi kojima se zabranjuje zloupotreba moći i predviđaju pravni lekovi za žrtve takve zloupotrebe.⁸ Član 20 je još sentimentalnija odredba, kojom je propisano da države treba da razmotre pregovaračke multilaterarne međunarodne sporazume u ovoj oblasti. Član 21 je – više ili manje – ponavljanje člana 19: Države treba periodično da proveravaju postojeće zakone i praksu, i treba da donose i primenjuju, ako je potrebno, zakonodavstvo kojim se propisuju postupci, koji predstavljaju tešku zloupotrebu političke ili ekonomske moći.

Očigledno je da Deklaracija UN – kada se uporede dva odvojena poglavlja – odražava odnose moći tih dana. Ako pogledamo deo o žrtvama kriminaliteta,⁹ nema sumnje da je dokument bio vizionarski i inspirativan. Kao takav, on je inspirisao buduće generacije zakonodavaca i kreatora politike (van Dijk, 2005).¹⁰

Pisanje zakona je jednostavno, ali primena napisanog u praksi može biti izuzetno teška. Ovo je posebno važno kada se govori o reformi krivičnog pravnog sistema sa aspekta položaja žrtava kriminaliteta. Postoje dva očigledna razloga za to.¹¹ Jedan je da su razmere ove vrste reforme ogromne. Ako međunarodna zajednica odluči da želi nove i jedinstvene odredbe o borbi protiv falsifikovanja novca, relativno je lako povinovati se tim zahtevima. To samo zah-

⁷ Može se uočiti da poslednja dva prava (pravo na socijalnu/društvenu pomoć i pravo na naknadu štete od strane države), strogo govoreći, nisu prava žrtava kojima se reguliše postupanje krivičnog pravnog sistema.

⁸ Doslovnim čitanjem zapaža se koliko je besramno malo zaštite žrtava predviđeno („s obzirom... da zabranjuje zloupotrebu moći“, *sic!*)

⁹ U fokusu ovog članka su žrtve kriminaliteta, ne i zloupotrebe moći, čak i u delu gde se analizira uloga Međunarodnog krivičnog suda i ad hoc tribunala, jer je njihova nadležnost za masovne viktimizacije ograničena na teške oblike krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava. Više o tome videti u Rimskom statutu, o kome se piše u nastavku rada.

¹⁰ Da bi bilo jasnije, mora se istaći da se u ovom radu ne pravi sistemska razlika između međunarodnog prava i pravila politike. Oba se posmatraju kao dva dela međunarodnog konteksta postavljanja standarda, i verovatno bi jedan set odredbi bez drugog bio beskoristan. To će biti predmet rasprave u nastavku rada.

¹¹ Naravno ima mnogo više prepreka, ali su ova dva faktora pomenuta u radu nesporna.

teva promenu jednog ili dva poglavlja u nacionalnom krivičnom zakonu. Ali, kada ta ista međunarodna zajednica utvrdi da je žrtva „zaboravljena strana u krivičnopravnom sistemu“, mnogo više je potrebno. Tada je potrebno ceo krivičnopravni sistem prilagoditi. Svi tradicionalni postupci odjednom se smatraju zastarelim. To postavlja mnogo zahteva pred sve države potpisnice. Drugo, i povrh toga, konvencionalni sistem koji je postojao sve do tog trenutka bio je zasnovan na nekim osnovnim vrednostima, vrednostima koje su kulturološki duboko ukorenjene. Verovatno se za dve glavne osnovne vrednosti može reći da su od presudnog značaja. Jedna od njih je da predstavnici zakona, uvek, kao svoj glavni posao vide hvatanje kriminalaca. Ako neko odjednom počne od njih da zahteva da, pored hvatanja kriminalaca, budu i „prijatni“ sa žrtvama, to bi značilo da se od njih traži da promene svoj pogled na svet. Slično, sudije su uvek svojim osnovnim poslom smatrale to da treba da se pobrinu za to da se svakom okrivljenom pravično sudi. Ovo je bio njihov najsvetiji imperativ još od prvih dana njihovog pravničkog školovanja. To je postala prirodna stvar za svakog sudiju. S obzirom na činjenicu da se pravnici obično imenuju za sudije posle mnogo, mnogo godina službe unutar sistema, ne treba da čudi da su u potpunosti internalizovali osnovne vrednosti svoje profesije. Ako, i kada, shvate veću ulogu žrtve tokom krivičnog postupka kao potencijalnu pretnju za pravo optuženog na pravično suđenje, očigledno je da će doći do masivnog oklevanje (najblaže rečeno) da istinski podrže takvu vrstu reforme.

Zvaničnicima Ujedinjenih nacija ovakve pravne prepreke nisu bile neočekivane. Nisu mislili da će usvajanje Deklaracije UN odmah promeniti svet. Preduzeli su konkretne korake kako bi se olakšala efektivnost odredbi sadržanih u Deklaraciji. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1989. godine donela „akcioni plan“ i usvojila ECOSOC rezoluciju (1989/57) sa ciljem, ne samo da bodri države članice da odlučno deluju, već i da ih uputi kako lakše da postignu taj cilj. Nekoliko godina kasnije, tokom 1994. godine¹² zemljama članicama UN je distribuiran upitnik sa ciljem da dostave izveštaj o napretku u implementaciji Deklaracije. Rezultat je bio veoma razočaravajuć. Rekordno mali broj upitnika je vraćen (manje od 25% država članica je uopšte i odgovorilo), a one koje jesu (pretpostavlja se vodeće u ovoj oblasti), nisu mogle da ubede Sekretarijat UN da je njihov učinak bio potpuno zadovoljavajuć.¹³ Kao sledeći korak, 1997. godine, Ujedinjene nacije su donele dva nova dokumenta

¹² Točkovi međunarodne diplomatije su već počeli da se okreću mnogo opuštenijim tempom.

¹³ Više o tome videti u: Groenhuijsen, 1999.

u cilju dalje realizacije svojih ciljeva. To su „Priručnik o upotrebi i primeni Deklaracije“ i „Vodič za kreatore politike“.¹⁴ Oba su se – iako na drugačiji način – bavila temama koje su poznate svim stručnjacima iz oblasti viktimologije i pomoći žrtvama. U oba ova dokumenta je objašnjeno kako treba delovati na podizanju svesti državnih zvaničnika; istaknuta je potreba za obukom u svim službama u kojima su zaposleni u direktnom kontaktu sa žrtvama; i precizirana je procedura osnivanja organizacija koje pružaju usluge žrtvama. Ovo je sve urađeno sa velikom pažnjom i podržano od strane predstavnika naučne zajednice i predstavnika prakse. Uprkos tome, naponi su uglavnom bili uzaludni. Nekoliko godina kasnije, i dalje neizbežan zaključak je bio da se implementacija Deklaracije UN može opisati samo kao nezadovoljavajuća.¹⁵ Nažalost, ovaj zaključak se odnosio kako na zemlje u razvoju, tako i na razvijene zemlje.

Ovo je svetskoj zajednici nametnulo pitanje šta dalje. Pošto sve drugo do tada nije uspelo (u velikoj meri), pojedini akteri su smatrali da bi najbolje bilo da se donese pravno jači instrument: Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima žrtava. Sugerisano je, između ostalog, da će Konvencija povećati vidljivost problema žrtava; da će „tvrdo pravo“ izvršiti veći pritisak na vlade i da će biti ozbiljnije shvaćeno od strane sudova (Garkawe, 2009). Drugi su upozoravali da bi težnja za konvencijom dovela do razvodnjavanja odredbi (kompromisna rešenja) i da bi predugo trajalo donošenje takvog dokumenta (van Genugten i dr., 2006).

Kako bi ubedili UN o važnosti donošenja Konvencije, 2005. godine grupa akademskih stručnjaka je izradila Nacrt konvencije Ujedinjenih nacija o pravdi i podršci žrtvama kriminaliteta i zloupotrebe moći.¹⁶ Namera je bila da se pokaže da bi Konvencija mogla – suštinski – biti bogatija od Deklaracije, jer bi mogla da sadrži najnovije rezultate viktimoloških istraživanja. Primeri za to

¹⁴ Ovakav sled događaja potvrđuje da je nemoguće napraviti jasnu razliku između formalnih pravila (čak i kada su uključena u neobavezujući dokument kao što je Deklaracija) i „pravila“ politike, koja u mnogim državama nisu ni priznata kao prava pravna pravila. U svakom pravnom sistemu, treba da postoji delikatna interakcija između dve grupe mera.

¹⁵ Naučno zasnovano opravdanje za ovakav opšti zaključak ne može biti zasnovano na rezultatima kasnijih follow-up projekata iniciranih od strane UN. Dokazi počivaju na studijama o usklađenosti regionalnih pravnih instrumenata koji se bave pravima žrtava sličnim onima u Deklaraciji UN. Primer za to je Evropska okvirna odluka o pravima žrtava, detaljnije analizirana u sledećem odeljku.

¹⁶ www.tilburguniversity.edu/upload/f482b949-fb05-4fae-8632-0263d903d6dc_convention.pdf; i www.worldsocietyofvictimology.org/publications/Draft%20Convention.pdf. Unapređena i poboljšana verzija konvencije se može naći u: Dussich, Mundy, 2009 i Groenhuijsen, Letschert, 2012.

se, između ostalog, odnose na posebno osjetljive kategorije žrtava¹⁷; zaštitu od reviktimizacije¹⁸; pravo da sud preispita odluku o nepokretanju krivičnog postupka; pravo da država vodi brigu o sprovođenju bilo koje sudske odluke kojom se garantuje novčana nadoknada; pravo žrtve na informacije¹⁹; proširenje prava na podršku žrtvama i pristupe mehanizmima restorativne pravde; i, konačno i najvažnije, bolji sistem praćenja usklađenosti.²⁰

Da li je verovatno da će UN usvojiti Konvenciju poput ove u narednih nekoliko godina? Jednostavan odgovor je: ne, nije moguće. Prva rečenica ovog rada glasi: „to su bili dani“. Pa, vremena su se promenila. Proći će dani dok mala grupa obrazovanih i posvećenih stručnjaka bude mogla ubediti Ujedinjene nacije da urade ono što je najbolje za žrtve kriminaliteta. Danas se puno govori o „zasićenju konvencijom“. Konkretnije, prema zapisniku sa godišnjeg sastanka Komisije UN za prevenciju kriminaliteta i krivično pravosuđe jasno je da je od 2006. godine interesovanje za ovaj projekat opalo. Na 15. sednici Komisije 2006. godine odlučeno je da će se održati sastanak međuvladine grupe eksperata (IEGM), koja će razmatriti položaj žrtava kriminaliteta i, između ostalog, analizirati način i sredstva da se promoviše primena standarda i normi Ujedinjenih nacija u ovoj oblasti. Održan je sastanak međuvladine grupe eksperata i njihov izveštaj je uključio i pozivanje na pomenuti Nacrt konvencije. Od 16. sednice, 2007. godine, pa nadalje, svako pozivanje na potencijalnu konvenciju je izostavljeno u službenim evidencijama. Tokom 12. kongresa Ujedinjenih nacija o kriminalitetu, koji je održan 2010. godine u Salvadoru u Brazilu, pitanja žrtava nisu bila deo opšte teme Kongresa, niti neka od tačaka dnevnog reda ili tema radionica. Za posmatrače Ujedinjenih nacija to sve govori. Da li to znači da je proces razmišljanja o konvenciji bio besmislen? Ne. Samo postojanje Nacrta konvencije UN otvorilo je put za nove rasprave o najboljem mogućem obimu prava žrtava i merama politike za žrtve na globalnom nivou. To je, samo po sebi, napredak.

¹⁷ Još od 1985. godine naučili smo mnogo o različitim potrebama različitih grupa žrtava.

¹⁸ Koncept koji nije bio poznat 1985. godine, ali koji je postao izuzetno važan za kreiranje adekvatnih politika za žrtve. Više o tome u: Farrell, 1992, 1995.

¹⁹ Prema navodima žrtava kriminaliteta jedno od najčešćih prava žrtava koje se krši je pravo na informacije. Više o tom u: Brien, Hoegen, 2000.

²⁰ U izlaganju o razvoju međunarodne politike za žrtve kriminaliteta ne bi trebalo proći nezaapaženo da se – osim poslednjeg – sva ova poboljšanja vis-a-vis Deklaracije mogu pronaći u Preporuci Komiteta ministara br. R(2006)8 o pomoći žrtvama kriminaliteta (2006), koju je usvojio Savet Evrope 24. juna 2006. godine.

Regionalni primer: pravo i politika na nivou Evropske unije

Na mnogo načina priča Evropske unije (EU, u nastavku) je dosta drugačija od prethodno prikazane priče Ujedinjenih nacija. Pa ipak, postoji veliki broj značajnih sličnosti.

Sredinom 1980-ih, EU još uvek nije imala formu političkog entiteta. To je bila međunarodna organizacija osnovana sa ciljem ostvarivanja ekonomske saradnje.²¹ Kao takva, EU je odbila bilo kakvu nadležnost u bavljenju krivičnim zakonodavstvom i krivičnom procedurom. Sa usvajanjem Ugovora iz Matrihta (Mastrihtski ugovor) 1992. godine, formirana je EU.²² Mastrihtskim ugovorom uspostavljen je takozvani „treći stub“, koji se odnosio na saradnju između država članica u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Kasnije je ovo preimenovano na „oblast slobode, bezbednosti i pravde“.²³ Ovo je omogućavalo EU da donosi „okvirne odluke“ koje utiču na pravosudne sisteme država članica. Važno je naglasiti da okvirne odluke predstavljaju obavezujuće pravne dokumente. One obavezuju države članice da svoje nacionalno zakonodavstvo prilagode standardima EU (proces koji se naziva „prenos“).

EU je 2001. godine usvojila Okvirnu odluku o položaju žrtava u krivičnom postupku.²⁴ Glavni cilj ovog novog dokumenta sadržan je u tački br. 8 preambule:

„Pravila i praksa treba da budu usklađeni u pogledu osnovnih prava žrtava, sa posebnim osvrtnom na pravo žrtve da bude tretirana sa poštovanjem njenog dostojanstva, pravo žrtve da pruži i prima informacije, pravo da razume i da bude shvaćena, pravo na zaštitu u različitim fazama postupka i pravo na novčanu nadoknadu zbog gubitaka nastalih kada žrtva živi u različitoj državi članici EU od one u kojoj je izvršeno krivično delo.“

Ova formulacija ne navodi samo osnovni cilj, već takođe odražava međunarodni ambijent za koji je ovaj novi dokument donet: istaknuti su problemi jezika, delimično kako bi se zaštitilo pravedno unutrašnje ekonomsko tržište i kao posledica česte pojave prekograničnog kriminaliteta.

²¹ To se vidi iz samog naziva: Evropska ekonomska unija.

²² Ugovor o Evropskoj uniji, 7. februar 1992. godine, prečišćeni tekst OV 2002, C 325/1. Klip, 2012a, 2012b.

²³ Više o tome videti u: Kaunert, 2005.

²⁴ Usvojena 15. marta 2001. godine, 2001/220/JHA.

Pored međunarodne dimenzije, odredbe Okvirne odluke su u velikoj meri slične onima u Deklaraciji UN. Neka odstupanja, koja se mogu posmatrati kao poboljšanja, odnose se na to koliko puta žrtva može biti ispitivana od strane predstavnika policije i pravosuđa,²⁵ naprednija prava na informacije,²⁶ naknadu troškova nastalih kada žrtva mora da se pojavi na sudu; i – što je zanimljivo – konstrukciju (izgled) samih sudova²⁷.

Kao što je to bio slučaj sa Deklaracijom UN, osnovno pitanje je bilo kako će se države članice uskladiti sa ovim novim obavezama. Zapamtite: Okvirna odluka je – za razliku od Deklaracije UN-a ili Preporuke Saveta Evrope – *pravno obavezujući dokument*. Kao mehanizam monitoringa, EU se oslanjala na samoprijavljivanje svakog postignutog napretka (član 18). Ovo nije uspeło (Groenhuijsen, Pemberton, 2009). U predviđenom roku, *nijedna* (da: nijedna!) od država članica nije podnela traženi izveštaj Evropskoj komisiji u Briselu. Nakon oštih podsetnika o njihovim dužnostima, na kraju je samo 10 država „poslalo relativno kompletan izveštaj o usklađenosti”.²⁸ Zaključak Komisije bio je izuzetno kritičan. U izveštaju iz 2004. godine zaključeno je da ni jedna od članica nije u potpunosti ispunila svoje obaveze. Kao najdramatičniji primer neuspeha Komisija je navela da nijedna država nije ispunila verovatno najosnovniju i najvažniju odredbu Okvirne odluke, odnosno član 2, koji glasi:

„Svaka država članica će osigurati da žrtve imaju stvarnu i odgovarajuću ulogu u krivičnompravnom sistemu. Država će nastaviti da čini sve napore da osigura da se u toku krivičnog postupka poštuje dostojanstvo žrtve i da se priznaju prava i legitimni interesi žrtava, posebno u vezi sa krivičnim postupkom.”

²⁵ Član 3: „...da osigura da će predstavnici policije i pravosuđa ispitivati žrtvu samo ukoliko je to neophodno za potrebe krivičnog postupka”.

²⁶ Član 4: „...da osigura da, barem u slučajevima kada žrtve može biti u opasnosti, kada je okrivljeno ili osuđeno lice pušteno, može biti doneta odluka da se žrtva o tome obavesti, ako je neophodno”. (Ne može se zanemariti da je ovo osetljivo pitanje: kvalifikacije u ovoj odredbi omogućavaju državama članicama dosta diskrecije u primeni ove obaveze).

²⁷ Član 8: „... osigurati da se kontakt između žrtve i prestupnika u prostorijama suda može izbeći, osim ako krivični postupak ne zahteva takav kontakt. Gde je potrebno, u tu svrhu, svaka država će postepeno osigurati da sudovi imaju posebne prostorije za žrtve”.

²⁸ Report from the Commission pursuant to Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA), Brussels 16 February 2004, COM (2004)54 final/2.

Pet godina kasnije Komisija je tražila sledeći izveštaj o napretku.²⁹ Ovaj put je 13 od 27 država članica „poslalo relativno kompletan izveštaj“. Ne bi bilo korisno prikazati listu nedostataka koji su i dalje bili prisutni. Umesto toga, dovoljno je citirati glavni zaključak : „... Implementacija Okvirne odluke nije zadovoljavajuća. Izveštaj o nacionalnom zakonodavstvu poslat Komisiji ukazuje na brojne propuste. Povrh toga, to u velikoj meri odražava praksu koja je postojala pre usvajanja Okvirne odluke“.

Ovo je veoma interesantan zaključak. Ništa se bitno nije promenilo u odnosu na postojeće prakse pre 2001. godine. Kako je to moguće? Zar nikome nije stalo do novog zakonodavstva EU? Očigledno objašnjenje je da su tada države članice bile ubeđene da su svoje zakonodavstvo već usaglasile sa osnovnim zahtevima Okvirne odluke. Postoje ubedljivi dokazi da su nacionalni predstavnici zaduženi za komunikaciju u vezi sa ovim dokumentom dobili uputstva da ne prihvataju dodatne obaveze, koje bi prevazilazile okvire postojećeg zakonodavstva.³⁰ Nisu želeli promene i verovali su da im promene nisu ni bile potrebne.

Evropska komisija je napravila drugačiju analizu. Prema Radnom dokumentu Evropske komisije, neefikasnost ovog propisa je posledica tri faktora.³¹ Najpre, Okvirna odluka je dvosmislena. Ovo je otežalo državama članicama da znaju koji je najbolji način da implementiraju odredbe Okvirne odluke, ili im je ostavljena tako široka sloboda odlučivanja u primeni odredbi da to nije dovelo ni do kakvih promena.³² Potom, navedeno je da brojni članovi Okvirne odluke ne nameću konkretne obaveze. U stvari, države članice mogu da ne preduzmu nikakve korake, a da opet postupaju u skladu sa Odlukom.³³ I, konačno, Okvirna odluka ne omogućava Komisiji ili pojedincima da pokreću prekršajni postupak protiv država članica, što dodatno utiče na smanjivanje poštovanja obaveza.³⁴

²⁹ Report from the Commission pursuant to Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA), Brussels 20 April 2009, COM(2009) 166 final.

³⁰ Primeri za to se mogu pronaći u: Groenhuijsen, Pemberton, 2009.

³¹ European Commission, Commission Staff Working Paper Impact Assessment, Brussels, 18 May 2011, SEC(2011)580 final.

³² Komentar: Ovo je iznenađujuće zapažanje; jezik Okvirne odluke je barem podjednako precizan kao i jezik bilo kojeg drugog međunarodnog dokumenta o pravima žrtava.

³³ Komentar: Ovo je očigledno neubedljiva tvrdnja. Ako ne postoje stvarne obaveze, kako je onda Komisija mogla doći do zaključka da države članice nisu ispunile obaveze?

³⁴ Komentar: Tužba očigledno nije rešenje ako Komisija smatra da sve države članice nisu ispunile njihove obaveze. Međutim, ovo nije pravo mesto da se analiziraju pravni aspekti.

Možda je najvažnije to da je Komisija očigledno imala nepokolebljivu veru u snagu i efikasnost formalnog (EU) zakonodavstva.³⁵ Primenili su takozvanu „komandnu teoriju“ prava.³⁶ Kada Okvirna odluka nije dala rezultate, posegnuli su za još jačim pravnim instrumentom: direktivom.³⁷ Umesto doslovnog prepisivanja odredbi Okvirne odluke u novu Direktivu – što bi imalo smisla, s obzirom na žalosno stanje u pogledu primene postojećih odredbi – Komisija je započela još ambiciozniju avanturu, uključujući još zahtevnije standarde u Direktivu.³⁸ Nova prava uključuju pravo na individualnu procenu, olakšanje upućivanja na službe za svedoke od strane policije, pravo da se preispita odluka o nepokretanju krivičnog postupka, kao i pravo na zaštitu od sekundarne viktimizacije i reviktimizacije, zastrašivanja i osвете tokom svih faza policijske istrage i krivičnog postupka. Neke od tih promena imaju smisla, dok su druge preambiciozne. Kako bismo ukazali na implikacije ovih odredbi, citiraćemo član 22 u celini:

„Države članice će osigurati da žrtve dobiju blagovremenu i individualnu procenu, u skladu sa nacionalnim procedurama, da se identifikuju specifične potrebe za zaštitom i da se utvrdi da li su i u kojoj meri žrtve imale koristi od posebnih mera u toku krivičnog postupka, (...)”³⁹ zbog njihove specifične vulnerabilnosti na sekundarnu viktimizaciju i reviktimizaciju, zastrašivanje i osvetu.“

Ne može se poreći da je ova odredba veoma simpatična i izuzetno napredna. Takođe, koreni ove odredbe nalaze se u viktimološkoj teoriji, koja

³⁵ Ovo uverenje su u osnovi osporili Groenhuijsen i Pemberton, 2009 tvrdeći da „meko“ pravo nema nužno slabiji uticaj od „tvrdog“ prava.

³⁶ Više o tome videti u: Finch, 1974 i mnogim drugim referencama. Ovu teoriju je u osnovi osporio Hart, 1958. Postoji poseban razlog da budemo skeptični u vezi ovog mišljenja unutar EU. Istraživanje u oblasti političkih nauka je otkrilo tendenciju jednog broja država članica da se opredele za „književne promene“, pre nego za stvarno usklađivanje sa zakonodavstvom EU, svodeći to na „svet mrtvih slova“. Više o tome videti u: Falkner i dr., 2005 i Pemberton, Groenhuijsen, 2012.

³⁷ Konvertovanje okvirnih odluka u direktive omogućeno je Lisabonskim ugovorom (Ugovor o Evropskoj uniji i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije) koji je stupio na snagu 1. decembra 2009. godine.

³⁸ Direktiva Evropskog parlamenta i Saveta Evrope 2012/29/EU od 25. oktobra 2012. godine utvrdila je minimalne standarde u pogledu prava, podrške i zaštite žrtava kriminaliteta, i zamenila je Okvirnu odluku Saveta 2001/220/JHA.

³⁹ Ovo je praćeno upućivanjem na članove 23 i 24, u kojima su propisani dalji detalji individualne procene.

otkriva raznovrsnost u potrebama žrtava (Shapland, Hall, 2007). Problem je, međutim, što to nije praktično. Nije izvodljivo. Ne postoji način da to funkcionira u praksi. Svako ko je upoznat sa modelima za procenu rizika zna da je nemoguće otkriti sve simptome navedene u članu 22 jednostavnim testom koji se može primeniti u trenutku prijavljivanja krivičnog dela. To neminovno dovodi do osnovnog problema. Ako neko od policije zahteva da izvrši dodatne i dugotrajne procene žrtava – što bi moglo da odloži uobičajene administrativne procedure – to bi moglo da ima negativan uticaj na osnovni stav policajaca prema pravima žrtava uopšte. Ovo će biti detaljnije objašnjeno u nastavku.

Naknada štete od strane države

Deklaracija UN je bila prilično napredna po pitanju naknade štete od strane države.⁴⁰ Iako pažljivo formulisana – što je sasvim razumljivo s obzirom na globalni obim njene primene – osnovni principi su sasvim jasno definisani. Član 12 glasi:

„Kada naknada nije u potpunosti dostupna od strane prestupnika ili iz drugih izvora, države će nastojati da obezbede finansijsku nadoknadu: a) žrtvama koje su pretrpele znatnu telesnu povredu ili oštećenje fizičkog ili mentalnog zdravlja kao rezultat teških krivičnih dela; b) porodici, naročito članovima koji su zavisni od osobe koja je umrla ili postala fizički ili mentalno nesposobna kao rezultat takve viktimizacije.“

Prema članu 13: „Treba podržati osnivanje, jačanje i širenje nacionalnih fondova za naknadu štete žrtvama“. Ideja koja stoji iza ovih odredbi predstavlja važan korak u razvoju međunarodne politike u odnosu na žrtve kriminaliteta. Ona poziva na društvenu solidarnost sa žrtvama kriminaliteta. Poručuje da, iako država nije zakonski odgovorna za štetu nanetu žrtvama teških krivičnih dela, ne može jednostavno zažmuriti pred posledicama tih dela po žrtve. Naknada štete od strane države može se smatrati kao civilizacijska mera – za one države koje mogu to da priušte.

⁴⁰ Jedini međunarodni-regionalni-instrument koji prethodi Deklaraciji, u tom smislu, je evropska Konvencija o naknadi štete žrtavama krivičnih dela sa elementima nasilja, koju je usvojio Savet Evrope u Strazburu 24. novembra 1983. godine. Treba imati na umu da je ovo konvencija, čija je ratifikacija dobrovoljna.

Narednih godina, usvojen je prilično mali broj međunarodnih protokola koji podržavaju opštu ideju naknade štete od strane države. Interesantno je primetiti da je Okvirna odluka EU iz 2001. godine potpuno ignorisala ovu temu. Razlog je što, kako je navedeno u prethodnom delu, države nisu želele da preuzmu dodatni teret preko onoga što je već prisutno u njihovim nacionalnim sistemima. Tokom 2004. godine, EU je usvojila direktivu koja je usmerena na posebne komplikacije u vezi sa naknadom štete od strane države.⁴¹ Direktiva je utvrdila sistem saradnje kako bi olakšala pristup naknadi štete žrtvama kriminaliteta u prekograničnim situacijama. Ovaj sistem treba da obezbedi da žrtve kriminaliteta uvek mogu da se obrate predstavnicima vlasti u svojoj državi, članici EU u kojoj imaju prebivalište, i da olakša bilo kakve praktične i jezičke poteškoće, koje se javljaju u situacijama prekograničnog kriminaliteta.⁴² Ovo predstavlja važnu meru za žrtve koje su viktimizirane u drugoj državi od one u kojoj žive. Predviđeno je da se uspostavi „odgovorna služba“ u zemlji u kojoj je učinjeno krivično delo (i koja je odgovorna za naknadu štete žrtvi) i „pomoćna služba“ u zemlji prebivališta žrtve. Kako sam naziv sugeriše, „pomoćna služba“ je tu da pomogne žrtvi. Žrtva može podneti zahtev za naknadu štete u svojoj domovini i na svom maternjem jeziku. Pomoćna služba će potom procesuirati zahtev i rešiti sve eventualne administrativne poteškoće. Ovaj jednostavan, ali inteligentan sistem je evaluiran 2009. godine.⁴³ Na prvi pogled, rezultati izgledaju bolje nego u slučaju Okvirne odluke. Prema izveštaju, nacionalni programi za naknadu štete žrtvama obezbeđuju pravednu i odgovarajuću nadoknadu štete; u tom smislu „izgleda da postoji značajan stepen saglasnosti u svim državama članicama“. Međutim, kada je reč o specifičnostima prekograničnog kriminaliteta – korišćenje standardnih oblika, jezika i korišćenje komunikacionih tehnologija – potražiocima imaju mnogo manje pozitivno mišljenje o procesu nego nacionalni organi (čitaj: odgovorna i pomoćna služba). Evropska komisija je dala brojne preporuke za poboljšanje stanja. Države se podstiču da prikupljaju podatke o primeni Direktive.⁴⁴ Države treba

⁴¹ Direktiva 2004/80/EC od 29. aprila 2004. godine u vezi sa nadoknadom štete žrtvama kriminaliteta.

⁴² Tačke 7 i 12 preambule Direktive.

⁴³ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Council Directive 2004/80/EC relating to compensation of crime victims, Brussels, 20 April 2009, COM(2009)170 final.

⁴⁴ Zapanjujuće je kako uvek nedostaju pouzdani podaci nekoliko godina nakon predstavljanja novih važnih pravnih instrumenata.

da osiguraju bolju informisanost građana o Direktivi i nacionalnom sistemu za naknadu štete („važna je jasnoća i transparentnost u vezi ključnih elemenata nacionalnih sistema za naknadu štete“). Konačno, države bi trebalo da osiguraju da se poštuju jezički zahtevi Direktive.

Nezavisna viktimološka istraživanja su dovela do brojnih dodatnih zaključaka u vezi sa naknadom štete.⁴⁵ Svake godine, oko milijardu ljudi postane žrtva kriminaliteta. Znatno broj njih su žrtve nasilnog kriminaliteta i pate od teških fizičkih, psihičkih i ekonomskih posledica. Samo mali broj njih će ikada dobiti odštetu od učinioca ili naknadu štete od države.⁴⁶ Ovo se može objasniti time što, uprkos svim postojećim pravilima (sa mnogim kvalifikovanim klauzulama), na globalnom nivou većina država nema nacionalnu šemu za naknadu štete žrtvama. U državama koje imaju nacionalnu šemu za naknadu štete od strane države, više puta je potvrđeno da žrtve nisu svesne postojanja ovog sistema ili nisu u mogućnosti da mu pristupe. Sa izuzetkom nekoliko zemalja, uobičajeno je da samo mali broj onih koji imaju pravo na naknadu štete od strane države stvarno i primi naknadu. Drugi problem povezan sa nedostatkom diseminacije informacija o ovoj temi je da se u mnogim zemljama preko 50% zahteva za naknadu štete odbacuje (Strang, 2002; Miers, 2007). Mogu se zamisliti značajne implikacije ovog statističkog nalaza. Nekoliko faktora doprinosi sekundarnoj viktimizaciji više od podsticanja očekivanja žrtava, a zatim njihovog razočaranja neispunjavanjem tih očekivanja. Sledeći problem koji se pojavio u znatnom broju zemalja je brzina. Vrlo često proces od podnošenja zahteva za naknadu štete do konačne odluke dosta dugo traje (može trajati godinama!). Ovde važi stara izreka: odložena pravda je uskraćena pravda. Srećom, postoje i dobre vesti. Istraživanja pokazuju da, ukoliko se naknada štete dodeljuje na vreme, žrtvama nije preterano bitna količina novca koji dobijaju (Braithwaite, 1999 (sa povratnim naglaskom na simboličnom aspektu naknade štete); Strang, 2002).

⁴⁵ O teorijskoj osnovi i situaciji u Holandiji videti: Mulder, 2013; na međunarodnom i uporednom nivou: Groenhuijsen, 2001, Goodey, 2005 i Miers, 2007.

⁴⁶ Važan i dosledni rezultat istraživanja je da žrtve pre primaju uplatu od učinioca, nego od države ili drugih izvora (Shapland i dr., 1985; Okimoto, Wenzel, 2008).

Posebne kategorije žrtava

Prema članu 17 UN Konvencije iz 1985. godine prilikom pružanja usluga i pomoći žrtvama, posebnu pažnju treba posvetiti onima koji imaju posebne potrebe. U razvoju međunarodne politike u odnosu na žrtve, prešli smo dug put od tada.

Nije preterano tvrditi da smo se tokom proteklih decenija usmerili u pravcu „diferencijalne viktimologije“. To znači da smo shvatili da žrtve nisu homogena grupa, nego pojedinci u veoma različitim okolnostima koji mogu da imaju potpuno različite potrebe posle viktimizacije krivičnim delom (Lakminaraian, 2012). Istraživanja na ovu temu počela su sa kreiranjem tipologija žrtava (videti, između ostalog, Fattah, 1991). Međutim, ista ideja je, sve više prožimala politička dokumenta i druge međunarodne pravne instrumente. Vrhunac ovog novog pristupa predstavljen je u EU Direktivi iz 2012. godine, koji je prešao dug put do tumačenja različitih vrsta žrtava koje bi, tokom prethodnih godina, sve bile svrstane u okviru koncepta „posebno osetljivih žrtava“. Direktiva razlikuje posebne potrebe koje proizilaze iz ličnih karakteristika žrtve⁴⁷ od onih koje su uslovljene vrstom ili prirodom krivičnog dela, ili koje proizilaze iz okolnosti krivičnog dela. Potom, Direktiva prelazi na nabrojavanje velikog broja krivičnih dela kod kojih su potrebni posebna briga i pomoć:

„... posebna pažnja će biti posvećena žrtvama koje su pretrpele znatnu štetu zbog težine krivičnog dela; žrtvama krivičnog dela izazvanog predrasudama ili diskriminatornim motivima koji bi, posebno, mogli biti u vezi sa ličnim karakteristikama žrtve; žrtvama koje odnos sa učiniocem i zavisnost od učinioca čini posebno ranjivim. U tom smislu, posebna briga i pomoć biće pružene žrtvama terorizma, organizovanog kriminaliteta, trgovine ljudima, rodno zasnovanog nasilja, nasilja između bliskih srodnika, seksualnog nasilja, iskorišćavanja ili zločina iz mržnje, i žrtvama sa invaliditetom.“

Povrh toga, za decu žrtve se, po definiciji, pretpostavlja da imaju posebne potrebe za zaštitom.⁴⁸ Može se reći da je ovo jedna od retkih oblasti koja je reformisana u ime žrtava, gde međunarodni standardi prethode i usmeravaju nacionalne zakonodavce. Nekoliko zemalja sada ima odredbe u

⁴⁷ Najčešći primeri navedeni u naučnoj literaturi su prethodni kontakti sa krivičnopravnim sistemom, osobine ličnosti i slično.

⁴⁸ Sve ovo se nalazi u članu 22 Direktive.

svojim zakonima o krivičnom postupku (ili sličnim aktima) koji štite ove kategorije žrtava na sistematski drugačiji način. Poređenja radi, mnogi međunarodni protokoli u našoj oblasti predviđaju mere koje su već implementirane u mnogim – ili čak većini – domaćih pravnih sistema.

U skladu sa ovim argumentom, korisno je istražiti brojne međunarodne instrumente posvećene ovim pitanjima. U drugom poglavlju zaključeno je da je malo verovatno da se u bliskoj budućnosti desi usvajanje Konvencije UN o pravima žrtava. U tom kontekstu korišćen je izraz „zasićenje konvencijom“. Dakle, ovo „zasićenje“ se očigledno odnosi samo na opštu populaciju žrtava kriminaliteta. Na nivou Ujedinjenih nacija to je dokazano, između ostalog, usvajanjem UN Konvencije protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta⁴⁹ i Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta.⁵⁰ Treba takođe pomenuti Rimski statut (1998);⁵¹ Konvenciju o pravima deteta,⁵² praćenu Uputstvima o pravdi u slučajevima koji uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela; i Osnovne principe i Uputstva o pravu na pravni lek i obeštećenje za žrtve teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava.⁵³

Isti fenomen se može uočiti na regionalnom nivou. Ovde opet vidimo sve više novih instrumenata razvijenih da obezbede konkretne mere koje imaju za cilj da zaštite interese jednog broja posebno osetljivih žrtava. Dovoljno je pomenuti Konvenciju Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima⁵⁴ i Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.⁵⁵

Ovakav proces razvoja međunarodne politike u vezi sa žrtvama kriminaliteta verovatno će biti nastavljen još neko vreme. Nema sumnje da je sasvim

⁴⁹ Sa posebnim odredbama za žrtve u članu 24 (zaštita svedoka) i članu 25 (pomoć i zaštita žrtava).

⁵⁰ Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine 55/25 od 15. novembra 2000. godine, sa brojnim merama zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima (čl 6 ff).

⁵¹ Više o ovome u nastavku.

⁵² Rezolucija Generalne Skupštine 44/25, Aneks.

⁵³ Usvojena i proglašena Rezolucijom Generalne skupštine 60/147 od 16. decembra 2005. godine. Ovi osnovni principi su obično nazivaju principima Van Boven-Bassiouni, budući da su ova dva eminentna naučnika napravila prvi nacrt Principa.

⁵⁴ Varšava, 16. maj 2005. godine.

⁵⁵ Istanbul, 11. maj 2011. godine. Svi pomenuti dokumenti su objedinjeni u: Groenhuijsen, Letschert, 2012.

uverljivo da se bavi žrtvama na način koji najbolje odgovara njihovim individualnim potrebama. Možda jedina očigledna opasnost koja proizilazi iz ovoga je to da neke kategorije žrtava dobiju „povlašćen“ tretman, a da to nije opravdano.⁵⁶ Ako bi se to dogodilo, to bi prekršilo osnovni princip zabrane diskriminacije po bilo kom osnovu (Best, 1999).

Međunarodni krivični sud i masovna viktimizacija

Među naučnim radnicima i stručnjacima u oblasti prava, koji se bave međunarodnim odnosima, prisutno je sve veće interesovanje za koncept „globalnog prava“.⁵⁷ Globalno pravo obuhvata sistem normi koji je usmeren da služi interesima globalnog društva u bilo kom mestu na ovoj planeti. Važno je napomenuti da je globalno pravo više nego proizvod uporednog prava. To je istinski nova ideja za rešavanje sukoba. Kao takav, pojam globalnog prava bi trebalo da bude posebno privlačan za kreatore politike koji žele da služe najboljim interesima žrtava kriminaliteta na međunarodnom nivou.

U ovom delu se ovim pitanjem bavimo sa aspekta analize toga kako bi svetska zajednica mogla da se bavi masovnim stradanjima, masovnom viktimizacijom koja se događa u ratu i ratnim situacijama. U tom cilju, 1998. godine je usvojen Rimski statut, kojim je uspostavljen Međunarodni krivični sud.⁵⁸ Poznato je da se nadležnost Međunarodnog krivičnog suda prostire na poznati trio: genocid, ratne zločine i zločine protiv čovečnosti.

Osvrćući se na proceduralne karakteristike Međunarodnog krivičnog suda, vidimo da izgleda kao savršena smeša različitih „porodica prava“, koje preovladavaju među različitim regionima i zemljama sveta.⁵⁹ Sadrži različite elemente adversarijalnog sistema, ali ostavlja jednak (ili barem suštinski isti) prostor za sistem građanskog prava. Kreatori međunarodne politike su, očigledno, uspeali u kreiranju sistema za rešavanje najsloženijih i ozbiljnih krivičnih predmeta na način koji koristi svim uključenim stranama. Optuženi su

⁵⁶ Konkretna slučaj gde bi ovo moglo biti problematično su posebni aranžmani u ime žrtava terorizma; videti: Albrecht, Kilchling, 2007 i Letschert i dr., 2010

⁵⁷ Neki od primera su Nardin, 2011 i Lesaffer, 2012.

⁵⁸ Rimski Statut o Međunarodnom krivičnom sudu; tekst kružio kao dokument A/CONF.183/9 od 17. jula 1998. godine. Statut je stupio na snagu 1. jula 2002. godine i bio je dopunjen Pravilnikom o proceduri i dokazima.

⁵⁹ Videti: Damaska, 1986.

sigurni da će imati pravično suđenje, a žrtvama se nudi pravedan dogovor. Po prvi put u istoriji, žrtvama su zagarantovana procesna prava u međunarodnom krivičnom pravosuđu.⁶⁰ Pravila predviđaju pravo na učešće, pravo na zastupanje i pravo na zaštitu (Wemmers, de Brouwer, 2011). Da bi se zaista zaštitila ova prava, ne manje od tri različite jedinice su osnovane pri Međunarodnom krivičnom sudu, konkretno zadužene da štite interese žrtava (Garkawe, 2001, 2003). Dakle, ukratko, *model* Međunarodnog krivičnog suda izgleda gotovo savršeno. Ali kako taj model funkcioniše? (Groenhuijsen, 2009). To je mnogo komplikovano pitanje. Pošto će Međunarodni krivični sud tek sada zapravo da sudi, moramo se, u velikoj meri, osloniti na iskustva drugih međunarodnih sudova kako bi odgovorili na ovo pitanje. Jedna stvar je jasna od samog početka: veliki broj žrtava će imati veliki uticaj na sve strukturalne aranžmane i odredbe vezane za Međunarodni krivični sud. Za početak, za razliku od nacionalnih pravosudnih sistema, žrtve neće automatski biti priznate kao takve prijavom krivičnog dela učinjenog protiv njih. Da bi im bio priznat status žrtve s pravom učešća, one moraju da se prijave za taj status. Ispostavlja se da je ovo spor proces. Povezana sa ovim je praktična primena odredbi o učešću žrtve. Nezamislivo je da imamo stotine ili čak hiljade pravih žrtava koje fizički prisustvuju suđenju u Hagu. Jedinu način da se reši ovaj problem je da velike grupe žrtava predstavlja jedna osoba – ukoliko je potrebno, na obaveznoj osnovi.⁶¹ Povrh toga, iskustva sa *ad hoc* tribunalima pokazuju koliko je teško zaštititi žrtve (i njihove porodice) koji su svedočili u Hagu. Na kraju, pitanje o naknadi štete dobija jednu novu, drugačiju dimenziju kada se ne odnosi na pojedinca, već na više hiljada žrtava. Ovaj problem je rešen proširenjem sadržaja koncepta naknade štete prema Van Boven-Bassiouni principima, koji takođe omogućavaju simbolične i kolektivne oblike naknade štete.

Sve u svemu, izgleda da model ne može funkcionisati bez nailaženja na, ili čak provociranja nekih ozbiljnih tenzija. Ove tenzije neminovno utiču na profesionalce koji zapravo vode sistem, a takođe su privukle pažnju naučnika. Praktično je javna tajna da su mnogi tužioci i sudije u međunarodnom sudu

⁶⁰ Usmerenost na žrtve je bila potpuno odsutna tokom suđenja posle II svetskog rata (Nirnberg i Tokio) i bila je posebno ograničena u specijalnim *ad hoc* tribunalima, poput Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog tribunala za zločine u Ruandi. Nema prostora u ovom radu za detaljnije bavljenje relevantnim odredbama. Literatura o žrtvama u okviru Međunarodnog krivičnog suda je obimna; dovoljno je spomenuti Ferstman i dr., 2009.

⁶¹ Za pravne detalje o oba problema – procesu prijave i obaveznom predstavljanju – videti Brouwer i Groenhuijsen, 2009.

i tribunalima ozbiljno zabrinuti u vezi sa aktivnim učešćem žrtava u njihovim suđenjima. U akademskim krugovima, mnogi naučnici su sve više kritični prema odredbama o žrtvama u Rimskom statutu i Pravilniku o proceduri i dokazima (RPE).⁶² Ovo je stvarnost kojom moramo da se bavimo.

Da zaključim ovu raspravu, pozivanje na nacionalno krivično pravosuđe može biti od koristi. Međunarodni protokoli o pravima žrtava ne prave izuzetak za slučajeve u kojima postoji veoma veliki broj žrtava. Očigledni primeri su primeri kompjuterskog kriminaliteta (Prins, 2011), kriminaliteta protiv životne sredine (Verschuuren, Kuchta, 2011) i određene manifestacije ekonomskog kriminaliteta. Nesporno je da redovni sudovi nisu opremljeni da se bave ovakvim masovnim viktimizacijama. Dakle, opet, ovo dovodi do nelagodnosti na strani vlasti u pogledu prava žrtava, ponekad čak i na granici odbijanja. Rezultat toga je da se prava žrtava zaobilaze. Njihove tvrdnje se proglašavaju neprihvatljivim od strane sudova, čak i kada ne postoji zakonska osnova za to.

Trenutna aktuelna pitanja i zaključne napomene

Razvoj međunarodne politike u vezi sa žrtvama kriminaliteta je previše široka tema da bi se analizirala u jednom radu. Dakle, potrebno je izabrati šta staviti u rad, a šta ostaviti po strani. Logično polazište je Deklaracija UN iz 1985. godine i kasniji uporedivi regionalni dokumenti. Naknada štete od strane države je važno pitanje, s obzirom da je stalno prisutno na međunarodnoj sceni, jer predstavlja značajan problem u svakodnevnoj realnosti većine zemalja. Posebne kategorije žrtava moraju biti analizirane posebno, jer diferencijalna viktimologija brzo postaje uočljiva, što je itekako prepoznato od strane međunarodnih zakonodavaca. Konačno, Međunarodni krivični sud je izabran kao primer problema koji se javljaju u vezi sa masovnom viktimizacijom. Ono što je bitno je da izbor pitanja nije bio slučajan. Izbor je vršen prema njihovom značaju za donošenje zaključaka koji su takođe od značaja za oblast politike kojom se ne mogu baviti u ovom radu.

Ukratko će biti predstavljeni glavni zaključci. Prvi se odnosi na izbor pravnih instrumenata od strane međunarodnih kreatora politike. Izgleda da je opšti trend da tela koja su odgovorna za uspostavljanje minimalnih stan-

⁶² Videti: McGonigle, Leyh, 2011. RPE se odnosi na Rules of Procedure and Evidence (Pravilnik o proceduri i dokazima).

darda imaju sklonost da progresivno koriste moćne pravne instrumente: od preporuke i deklaracije do konvencija; u Evropi: od Okvirne odluke do Direktive; svuda je prisutan isti obrazac. Nikada nije dokazano da ova vrsta pravne eskalacije (u smislu prelaska sa manje na više obavezujuće instrumente) daje željene rezultate. Kao dodatak ovome, može se konstatovati da se sa svakim progresivnim korakom podižu suštinski zahtevi u okviru „minimalnih“ standarda. Ako države ne postupaju u skladu sa međunarodnim standardima, ti standardi se podižu. Neko će se zapitati zar onda ne bi bilo besmisleno ulagati energiju u postizanje usaglašenosti sa početnim standardima i normama.

Drugo zapažanje koje proizilazi iz prethodnih poglavlja odnosi se na pravne lekove. Problem koji je uočen i koji se stalno ponavlja je da se prava žrtava krše u velikoj meri, čak i kada su obuhvaćena nacionalnim zakonodavstvom.⁶³ Čak i kada se razmatra niz mogućnosti za poboljšanje ove situacije, veoma malo pažnje se posvećuje pravnim lekovima. Da li su predviđene sankcije kada se ne poštuju prava žrtava? U većini država nisu. Ako se krše prava okrivljenih, postoje sve vrste pravnih lekova (pravilo o izuzeću, i mnogi drugi). Međutim, kada se krše osnovna prava žrtava, krivičnopravni sistem ne nudi bilo kakvu vrstu sistematskog obeštećenja. Korigovanje ove čudne neravnoteže može biti put u pravcu postizanja većeg poštovanja prava žrtava, oko čega smo se zajednički usaglasili.

Tema restorativne pravde nije posebno analizirana u prethodnim celinama ovog rada. Međutim, posmatrano iz ugla kreiranja međunarodne politike, nekoliko reči o restorativnoj pravdi je opravdano. U onome što se može nazvati „prva generacija“ međunarodnih instrumenata o restorativnoj pravdi, bilo je, manje ili više pretpostavljeno – uzeto zdravo za gotovo – da su medijacija i drugi oblici restorativne pravde u najboljem interesu žrtava kriminaliteta.⁶⁴ Nasuprot njima, najnoviji dokumenti o restorativnoj pravdi su realniji i napredniji sa viktimološkog aspekta.⁶⁵ Može se reći da je učinjeno unapređenje celokupnog koncepta prakse restorativne pravde s obzirom da sada Direktiva EU sadrži nove odredbe, kao što je „mere restorativne pravde se primenjuju samo ako su u interesu žrtve...“; i „Države članice će preduzeti mere

⁶³ Jedan primer da nas podseti: obaveza države da žrtvi pruži informacije je prekršena u velikom broju slučajeva (videti drugo poglavlje ovog rada).

⁶⁴ The UN Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, 2002/12; the Council of Europe Recommendation R(99)19 concerning Mediation in Penal Matters (15 September 1999).

⁶⁵ Pemberton i dr., 2007, 2008 i Sherman, Strang, 2007.

kojima se obezbeđuje zaštita žrtve od sekundarne viktimizacije i reviktimizacije, od zastrašivanja i odmazde, u slučaju primene bilo kojeg restorativnog pristupa“.

U uvodu je pomenuto da u nekim delovima pravosudnog sistema postoji neki ukorenjeni otpor prema promenama u korist žrtava kriminaliteta. Nakon razmatranja procesa razvoja promena u prethodnim celinama, mora se konstatovati da se u nekim krugovima otpor čak i povećao. Sudije smatraju da neki od najnovijih standarda kompromituju pravo okrivljenog na pravično suđenje. Čak i neki naučni radnici tvrde u javnim raspravama da se termin „prava žrtava“ olako koristi; oni bi radije da se koristi izraz prava „navodnih žrtava“.⁶⁶ Trebalo bi da smo zabrinuti ovim razvojem, da pokušamo da ga razumemo i da nam cilj bude da ga zaustavimo. Problem je, između ostalog, što su neke od mera, koje su nedavno uvedene kao da su u interesu žrtava, zaista nepravedne i preterane. Primeri za to su često uvođenje obaveznih kazni; ukidanje instituta zastarevanja (čak i retroaktivno) i ukidanje načela presuđene stvari (*ne bis in idem*). To je izazivanje nevolje. To dovodi do tzv. „zasićenja žrtvama“.

To su bili dani. Početkom i sredinom 1980-ih godina, kada je bilo relativno lako ostvariti reformu krivičnog sistema u korist žrtava kriminaliteta i kada su ove reforme sadržajno bile relativno umerene. Vremena su se promenila. Nove mogućnosti su pred nama, ali se takođe suočavamo sa ozbiljnim pretnjama. Mi – međunarodna viktimološka zajednica – moramo se čuvati preteranih zahteva i ne dozvoliti užarenim političarima ili zastupnicima naivnih žrtava da budu odgovorni za nazadovanje.

Bez obzira na teret da se prevaziđu i izbegnu zamke, prevashodno i nesporno, konačno zapažanje mora da bude to da smo tokom protekle tri decenije ostvarili ogroman napredak kako bismo ovaj svet učinili manje neprijatnim mestom za žrtve kriminaliteta.

⁶⁶ Schunemann, 2011, očigledno veličanje pogrešne precepcije pretpostavke nevinosti.

Literatura:

Albrecht, H.J., Kilchling, M. (2007) Victims of Terrorism Policies: Should Victims of Terrorism be Treated Differently? *European Journal of Criminal Policy and Research*, 1-2, str. 13–31.

Best, J. (1999) *Random Violence: How We Talk About New Crimes and New Victims*. Berkeley, CA: University of California Press.

Braithwaite, J. (1999) Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts. U: M. Tonry (ur.) *Crime and Justice: A Review of Research* 25, Chicago, IL: University of Chicago Press, str. 1–127.

Brienen, M.E.I., Hoegen, E.H. (2000) *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems. The Implementation of Recommendation (85)11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Chockalingam, K. (2005) Impact of the UN Declaration on Victims: Developments in India. U: E. Vetere, D. Pedro (ur.) *Victims of Crime and Abuse of Power: Festschrift in Honour of Irene Melup*. Viena: United Nations Press David, str. 118–125.

Damaska, M. (1986) *The Faces of Justice and State Authority; A Comparative Approach to the Legal Process*. New Haven, CT/London: Yale University Press.

de Brouwer, A.M., Groenhuijsen, M.S. (2009) The Role of the Victims in International Criminal Proceedings. U: G. Sluiter, S. Vasiliev (ur.) *International Criminal Procedure: Towards a Coherent Body of Law*, London: Cameron May Ltd, str. 149–204.

Dussich, J.P.J., Mundy, K.G. (2009) (ur.) *Raising the Global Standards for Victims: The Proposed Convention on Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. Tokiwa: Seibundo Publishing.

Falkner, G., Treib, O., Hartlapp, M., Lieber, S. (2005) *Complying with Europe: EU Harmonization and Soft Law in the Member States*. Cambridge: Cambridge University Press.

Farrell, G. (1992) Multiple Victimization: Its Extent and Significance. *International Review of Victimology*, 2, str. 85–102.

Farrell, G. (1995) Preventing Repeat Victimization. *Crime and Justice*, 19, str. 469–534.

Fattah, E.A. (1991) *Understanding Criminal Victimization. An Introduction to Theoretical Victimology*. Scarborough, Ontario: Prentice-Hall Canada.

Ferstman, C., Goetz, M., Stephens, A. (ur.) (2009) *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes Against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden: Martinus Nijhoff.

Finch, J.D. (1974) *Introduction to Legal Theory*, 2nd edition. London: Sweet and Maxwell.

Garkawe, S. (2001) The Victim-Related Provisions of the Statute of the International Criminal Court: A Victimological Analysis. *International Review of Victimology*, 3, str. 269–289.

Garkawe, S. (2003) Victims and the International Criminal Court: Three Major Issues. *International Criminal Law Review*, 4, str. 345–367.

Garkawe, S. (2009) A Victims' Convention – The Arguments in Favor and an Analysis of the Draft by the World Society of Victimology/Intervict. U: F.W. Winkel, P.C. Friday, G.F. Kirchhoff, R.M. Letschert (ur.) *Victimization in a Multidisciplinary Key: Recent Advances in Victimology*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, str. 171–206.

Goodey, J. (2005) Compensating Victims of Violent Crime in the European Union. U: E. Vetere, D. Petro (ur.) *Victims of Crime and Abuse of Power: Festschrift in Honour of Irene Melup*, Vienna: United Nations Press David, str. 395–409.

Groenhuijsen, M.S. (1999) Victims' Rights in the Criminal Justice System: A Call for More Comprehensive Implementation Theory. U: J.J.M. van Dijk, R. van Kaam, J-A. Wemmers (ur.) *Caring for Victims*, Monsy, NY: Criminal Justice Press, str. 85–114.

Groenhuijsen, M.S. (2001) Public Damage Funds: European Developments and Some Comparative Observations. U: E. Fattah, S. Parmentier (ur.) *Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice: Essays in Honor of Tony Peters*, Leuven: Leuven University Press, str. 83–97.

Groenhuijsen, M.S. (2009) Victims' Rights and the International Criminal Court: The Model of the Rome Statute and Its Operation. U: W. van Genugten, M. Scharf, S. Radin (ur.) *Criminal Jurisdiction 100 Years after the 1907 Hague Convention*, The Hague: T.M.C. Asser Press, str. 300–309.

Groenhuijsen, M., Letschert, R. (2012) (ur.) *Compilation of International Victims' Rights Instruments*, 3rd (revised) edition. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Groenhuijsen, M.S., Pemberton, A. (2009) The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1, str. 43–59.

Hart, H.L.A. (1957) Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 3, str. 493–529.

Kaunert, C. (2005) The Area of Freedom, Security and Justice: The Emergence of a European Public Order. *European Security*, 4, str. 469–483.

Kirchhoff, G.F. (2009) The Function of UN Instruments and the Path to Success. U: J.P.J. Dussich, K.G. Mundy (ur.) *Raising the Global Standards for Victims: The Proposed Conven-*

tion on Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, Tokiwa: Seibundo Publishing, str. 50–63.

Klip, A. (2012a) *European Criminal Law: An Integrative Approach*, 2nd edition. Cambridge/Antwerp/Portland: Intersentia.

Klip, A. (2012b) *Materials on European Criminal Law*. Cambridge/Antwerp/Portland: Intersentia.

Laxminarayan, M. (2012) *The Heterogeneity of Crime Victims: Variations in Procedural and Outcome Preferences*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Lesaffer, R (2012) The Lighthouse of Law. *Tilburg Law Review*, 2, str. 153–158.

Letschert, R., Staiger, I., Pemberton, A. (2010) *Assisting Victims of Terrorism: Towards a European Standard of Justice*. Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer.

Letschert, R., van Dijk, J. (2011) (ur.) *The New Faces of Victimhood: Globalization, Transnational Crimes and Victims Rights*. Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer.

McGonigle Leyh, B. (2011) *Procedural Justice? Victim Participation in International Criminal Proceedings*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.

Miers, D. (2007) Looking Beyond Great Britain: The Development of Criminal Injuries Compensation. U: S. Walklate (ur.) *Handbook of Victims and Victimology*, Cullompton: Willan Publishing, str. 337–362.

Mulder, J.D.W.E. (2013) *Compensation: The Victim's Perspective*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Nardin, T. (2011) Justice and Authority in the Global Order. *Review of International Studies*, 5, str. 2059–2072.

Okimoto, T.G., Wenzel, M. (2008) The Symbolic Meaning of Transgressions: Towards a Unifying Framework of Justice Restoration. *Advances in Group Processes*, 25, str. 291–326.

Pemberton, A., Groenhuijsen, M.S. (2012) Developing Victims' Rights Within the European Union: Past, Present, Future. U: H. Morosawa, J. Dussich, G. Kirchhoff (ur.) *Victimology and Human Security: New Horizons*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, str.535–559.

Pemberton, A., Winkel F.W., Groenhuijsen, M.S. (2007) Taking Victims Seriously in Restorative Justice. *International Perspectives in Victimology*, 1, str. 4–14.

Pemberton, A., Winkel, F.W., Groenhuijsen, M.S. (2008) Evaluating Victims Experiences in Restorative Justice. *British Journal of Community Justice*, 2, str. 99–119.

Prins, C. (2011) Digital tools: Risks and Opportunities for Victims. Explorations in E-victimology. U: R. Letschert, J. van Dijk (ur.) *The New Faces of Victimhood: Globalization*,

Transnational Crimes and Victims Rights, Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer, str. 215–230.

Reeves, H. (2009) New Developments in Policies and Services for Victims in Europe: An Introduction to Council of Europe Recommendation (2006)8. U: F.W. Winkel, P.C. Friday, G.F. Kirchhoff, R.M. Letschert (ur.) *Victimization in a Multidisciplinary Key: Recent Advances in Victimology*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Schneider, H.J. (2001) Victimological Developments in the World During the Last Three Decades: A study of Comparative Victimology. U: A. Gaudreault, I. Waller (ur.) *Beyond Boundaries: Research and Action for the Third Millennium*, Montreal: Association Quebecoise Plaidoyer Victimes, str.19–68.

Schü Nemann, B. (2011) Die Vorschläge der Europäischen Kommission für eine Opferschutzrichtlinie ('The European Commission's Proposals for a Victims' Rights Directive'). *ERA-Forum*, 3, str. 445–463.

Shapland, J., Hall, M. (2007) What Do We Know About the Effects of Crime on Victims? *International Review of Victimology*, 2, str. 175–217.

Shapland, J, Wilmore, J., Duff, P. (1985) *Victims in the Criminal Justice System*. Cambridge: Gower.

Sherman, L.W., Strang, H. (2007) *Restorative Justice: The Evidence*. London: The Smith Institute.

Strang, H. (2002) *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press.

van Dijk, J.J.M. (2005) Benchmarking Legislation on Crime Victims: The UN Victims Declaration of 1985. U: E. Vetere, D. Petro (ur.) *Victims of Crime and Abuse of Power: Festschrift in Honour of Irene Mellup*. Vienna: United Nations Press.

van Genugten, W.J.M., Groenhuijsen, M.S., van Gestel, R.A.J., Letschert, R.M. (2006) Loopholes, Risks and Ambivalences in International Lawmaking: The Case of a Framework Convention Victims' Rights. *Netherlands Yearbook on International Law*, 37, str. 109–154.

Verschuuren, J., Kuchta, S. (2011) Victims of Environmental Pollution in the Slipstream of Globalization. U: R. Letschert, J. van Dijk (ur.) *The New Faces of Victimhood: Globalization, Transnational Crimes and Victims Rights*, Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer, str.127–156.

Wemmers, J-A., de Brouwer, A-M. (2011) Globalization and Victims' Rights at the International Criminal Court. U: R. Letschert, J. van Dijk (ur.) *The New Faces of Victimhood: Globalization, Transnational Crimes and Victims Rights*, Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer, str. 279–300.

MARC GROENHUIJSEN

Protection of Crime Victims by Legal Means: International and European Law and Policy

The article addresses the development of international and European policy in relation to victims of crime. It starts with an outline of the 1985 United Nations (UN) Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. It demonstrates that compliance by Member States with the provisions of the Declaration is still unsatisfactory, despite serious efforts by the UN to promote its standards and norms. A similar trend is described on a regional level in Europe. In 2001, the European Union adopted a Framework Decision (a legally binding instrument) on minimum rights for crime victims in the criminal justice system. This document brought some improvement to victims and their position compared to the UN Declaration, particularly in terms of limit repeated questioning, advanced informational rights, reimbursement of expenses and construction of court facilities. Nevertheless, evaluations undertaken in 2004 and 2009 have proved that none of the Member States fully complied with its content. This document was replaced with the new one – the EU Directive on establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. It is stronger instrument than the Framework Decision and it includes more demanding standards. But, its implementation needs to be monitored. Therefore, in the presentation it is argued that a lack of compliance is usually followed by the adoption of an even stronger legal instrument, containing even more ambitious rights for victims of crime. It is questioned whether this is the most productive approach. It is doubted that “hard law” is always more effective than “soft law”. The most recent generation of more elevated rights run the risk of leading to “victim fatigue” on the part of the officials responsible for the operation of the criminal justice system.

Keywords: International and European victims’ policy, United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, rights for victims of crime.